

L'efecte Bilbao i els seus perills

Totes les ciutats volen tenir un edifici emblemàtic i dipositen en l'arquitectura l'esperança d'un revifament turístic i urbanístic. És el que es coneix mundialment com l'"efecte Bilbao", ja que la inauguració del Museu Guggenheim en aquesta ciutat representa l'operació més reeixida d'aquesta arquitectura-espectacle. El fenomen s'estén sense aturador per tot el món.

L'agència de viatges per a fanàtics de l'arquitectura Archetours encapçala el seu catàleg virtual oferint una ruta a "Bilbao & Barcelona". Fa vuit anys, abans de la construcció del Museu Guggenheim, aquest honor podria haver estat inconcebible i els bilbaïns ja podrien haver estat feliços si la guia hagués equiparat la seva ciutat amb fama de grisa, freda i industrial a la veïna Sant Sebastià, més dotada d'elements paisatgístics i arquitectònics singulars. El 1997, però, la inauguració del nou Museu Guggenheim, dissenyat per Frank O. Gehry, va introduir Bilbao en el circuit de ciutats potencialment interessants per al turisme de masses més o menys cultural. L'espectacularitat de l'obra de Gehry era, per si sola, un reclam: del nou museu, despertava més interès el continent que el contingut. Era la culminació d'un corrent que havia començat una dècada abans i que havia convertit en superestrelles alguns arquitectes, tots ells caracteritzats, precisament, per fer edificis monumentals sense gaire relació amb la trama urbana on són inserits. Com assenyala l'antropòleg francès Marc Augé, durant molt temps director de l'École des Hautes Études de París, aquesta arquitectura "supermoderna" no té en compte els conceptes de context i de lloc. En aquest sentit, és neutral, i aquell edifici seria igual si s'hagués construït en qualsevol altra ciutat del Planeta. La paradoxa és que, tot i ser una arquitectura aliena als trets característics –i als moviments arquitectònics propis– de la ciutat o el país on s'ha construït, aquestes obres esdevenen ràpidament símbols d'aquella ciutat o aquell país. Per posar

dos casos barcelonins: la Sagrada Família de Gaudí devia estar relacionada amb els moviments artístics locals –el modernisme– i uns trets culturals –vinculats, en aquest cas, a la religió catòlica–, mentre que la supermoderna Torre Agbar, de Jean Nouvel –batejada pels barcelonins com el "supositori"–, no té cap lligam ni amb els moviments arquitectònics catalans ni amb l'entramat urbà barceloní ni amb la cultura local o nacional.

L'encert del Guggenheim és que, tot i ser un edifici que es podria trobar en qualsevol ciutat del món, s'integra molt bé dins l'espai on s'ha construït. A més, ha esdevingut símbol de la ciutat, ha atret nombrosos turistes i ha provocat –si més no, ho sembla– una regeneració urbana. Això ha provocat l'enveja de moltes metròpolis arreu del món i ha estès una fe cega en els beneficis que pot reportar a una ciutat la construcció d'un edifici supermodern. És el que anomenen "efecte Bilbao". La conseqüència negativa d'aquest fenomen és que totes les ciutats del món volen imitar Bilbao, però molt poques se'n surten. Ho explica l'urbanista Jordi Borja: "Una cosa és el Guggenheim i una altra cosa és que es pugui aplicar el mateix model a una altra ciutat: Gehry aconseguix un edifici molt original i integrat amb l'entorn, però això no passa ni amb la torre Agbar ni amb la Ciutat de les Arts i de les Ciències de Calatrava, a València, per posar dos exemples."

Les virtuts del Guggenheim. Per a Jordi Borja, l'obra de Frank Gehry per a Bilbao ha tingut èxit per la combinació de diversos factors, entre els quals hi ha l'oportunisme i la casualitat. "A Bilbao,

Sobre aquestes ratlles dues mostres de l'arquitectura-espectacle. El Museu Guggenheim de Bilbao, dissenyat per Frank O. Gehry (a sota), n'és l'exponent més reeixit. La Ciutat de les Arts i de les Ciències, de Santiago Calatrava (a dalt), és una mostra menys aconseguida.

van saber aprofitar una bona oportunitat. Es van trobar que, en el centre de la ria, la indústria siderúrgica tancava i quedava un espai buit que necessitava una intervenció molt forta. Dues persones, el conseller de Cultura del Govern

basc i el secretari de la Cambra de Comerç, van tenir la idea d'instal·lar-hi un museu i van negociar amb la Fundació Guggenheim.”

La sort ha fet que el projecte hagi reeixit, tot i fer-se al marge de la planifica-

ció de la ria. El Palacio Euskalduna, en els terrenys de les antigues drassanes, ha esdevingut l'altre pol d'atracció i les administracions han aprofitat per a altres operacions d'altura: el metro, dissenyat per Norman Foster, el nou

EE / EL TEMPS

aeroport, obra de Santiago Calatrava, i, en un futur, una torre d'oficines –un gratacels de 150 metres– de l'argentí César Pelli. Bilbao, segons Borja, corre el perill de caure en el mateix error que altres ciutats que volen imitar-la (“Quan es repeteix el que pretén ser un element singular, s’acaba banalitzant”, diu), però, de moment, ja s’ha guanyat la fama de Meca de l’arquitectura supermoderna.

I no tots critiquen l’arquitectura-espectacle. Miquel Domingo, cap del Departament d’Arquitectura i Urbanisme de la Universitat Politècnica de Catalunya, creu que “el temps juga a favor d’aquests edificis.” I torna a l’exemple de la torre Agbar: “L’arquitectura de Nouvel és diferent de l’entorn i pot haver-hi qui no accepti aquesta actuació, però amb el temps pot canviar aquesta

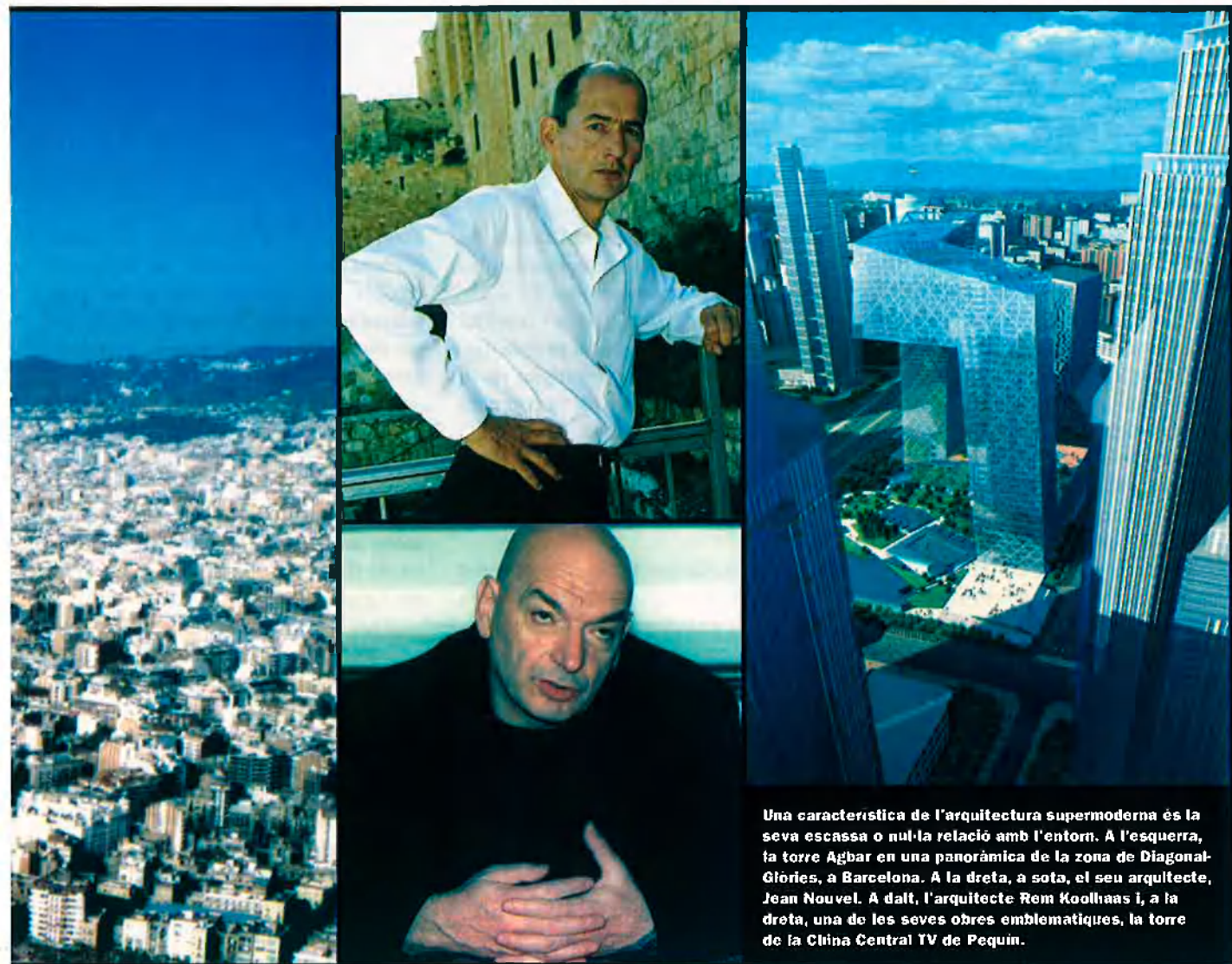
percepció: La ciutat i l’entorn urbà els anem fent nostres a poc a poc.”

Guggenheims arreu. És impossible que el cas de Bilbao es pugui reproduir en totes les ciutats i amb tota l’arquitectura “supermoderna”. El mateix Frank Gehry té el perill de repetir-se, arrossegat pel seu èxit a Bilbao. El seu projecte de Museu Guggenheim per a Nova York sembla, de fet, una variació del de Bilbao però a gran escala. Ho vaticinava el sociòleg Jean Baudrillard el 1998: “Agafem com a exemple el Museu Guggenheim de Bilbao. Vet aquí un objecte virtual per excel·lència, el prototipus d’una arquitectura virtual. Compost per una computadora, a partir d’elements o mòduls combinables, de manera que un miler de museus semblants

podrien construir-se canviant simplement el suport lògic o el programa.”

Evidentment, Nova York no és Bilbao, i l’esmentat “efecte” és irreplicable en aquest cas: la ciutat dels gratacels ja té edificis emblemàtics, l’*skyline* més conegut del Planeta i milions de turistes. També Barcelona té diverses icones arquitectòniques –sobretot les creades per Gaudí– que difícilment seran substituïdes per una construcció supermoderna com la torre Agbar. Malgrat això, també Barcelona s’ha encomanat de l’“efecte Bilbao”, i la prova és que la nova estació del TGV de la Sagrera ha estat encarregada, precisament, a Frank O. Gehry.

València, que ha edificat la Ciutat de les Arts i de les Ciències de manera paral·lela al Guggenheim de Bilbao, no ha obtingut el mateix èxit que la capital

Una característica de l'arquitectura supermoderna és la seva escassa o nul·la relació amb l'entorn. A l'esquerra, la torre Agbar en una panoràmica de la zona de Diagonal-Glòries, a Barcelona. A la dreta, a sota, el seu arquitecte, Jean Nouvel. A dalt, l'arquitecte Rem Koolhaas i, a la dreta, una de les seves obres emblemàtiques, la torre de la China Central TV de Pequín.

basca. Segons els arquitectes i urbanistes, els edificis de Santiago Calatrava no s'integren en el context urbà com ho fa el Museu de Gehry. A més, el Guggenheim fa d'esquer de turistes però els sorprèn amb contingut de qualitat, mentre que l'interior de la Ciutat de les Ciències decep el visitant.

L'"efecte Bilbao" s'ha generalitzat, i en són exemples l'edifici de la China Central TV a Pequín, obra de Rem Koolhaas i Ole Scheeren; els gratacels de Kuala Lumpur; el Kunsthau de Graz (Àustria), de Peter Cook i Colin Fournier; o les noves estacions del TGV franceses, com la de Lió-Sotelas (Calatrava).

La nova arquitectura-espectacle aixeca suspicàcies entre arquitectes, sociòlegs i estudiosos de la cultura. L'arquitecte Peter Eisenman alertava fa poc a *L'Es-*

presso del "perill d'un excés de populisme" en aquesta arquitectura que mira de convertir-se en espectacle de masses.

El crític Hal Foster dispara directament contra Gehry i Bilbao: "Efectivament, per fer-se sentir en el batibull de la cultura de l'espectacle actual s'ha de fer un crit ben fort —de la mena del Museu Guggenheim de Bilbao—, i és aquí on els arquitectes com Gehry juguen amb avantatge evident davant d'altres artistes i altres mitjans." Primer, gràcies als diners de què disposen —Foster recorda que "en *La société du spectacle* (1967) Debord definia aquest concepte com 'el capital dut a un grau tal d'acumulació que esdevé imatge'"—, i segon, gràcies a la tecnologia: A pesar de l'aparent futurisme dels projectes realitzats amb sofisticats programes informàtics

per arquitectes com Gehry, les estructures de les seves obres són molt semblants a la de l'Estàtua de la Llibertat: una pell separada d'una carcassa oculta, de manera que la superfície exterior no té res a veure amb els espais interiors.

L'"efecte Bilbao" sembla una globalització de l'arquitectura. Gehry, Koolhaas, Nouvel i Calatrava juguen en una mena de lliga mundial, però estan obligats a agradar tothom, a impressionar amb virtuosismes de dissenyador. I obcats, per la natura dels encàrrecs, a obligar-se de l'arquitectura de l'habitatge.

Molts arquitectes es pregunten si aquesta aposta esteticista pot desembocar en una arquitectura falsa, desarrelada i pretensiosa.

Àlex Milian